

Jonasz Drabek

Filatelistyka – alternatywny kierunek inwestycji

Rynki kapitałowe podlegają cyklom koniunkturalnym. Powstaje zatem dylemat – w co inwestować w trakcie bessy? Z tych powodów inwestorzy szukają alternatywnych kierunków inwestycji. Jednym z nich może być filatelistyka⁵⁾.

Inwestycje alternatywne można podzielić na pięć podstawowych grup. Pierwszą grupą są fundusze: hedgingowe, private equity, nieruchomości, produkty strukturyzowane. Do drugiej, najbardziej zróżnicowanej grupy, zalicza się przedmioty kolekcjonerskie: monety, znaczki, samochody klasyczne, wino, kamienie szlachetne, autografy, pamiątki, pióra, stare książki, zegarki, porcelanę, i inne⁹⁾. Trzecią grupę stanowią dzieła sztuki: malarstwo, fotografia, grafika, rysunek, rzeźba, antyki. Czwarta grupa to nieruchomości: mieszkania, domy, grunty, nieruchomości komercyjne. Ostatnią grupę stanowią surowce: metale szlachetne, metale przemysłowe, surowce rolne, surowce energetyczne.

Inwestycje alternatywne charakteryzują się również tym, że skierowane są do szerokiego grona inwestorów, dysponujących znacznie zróżnicowanym kapitałem do zainwestowania. Firma Hyath Boutique proponuje złoto inwestycyjne w postaci sztabek w cenie od 175 PLN (za 1 gram) do 13,4 tys. PLN (za 100 gram)¹³⁾. Inwestowanie w diamenty wymaga zaangażowania przynajmniej 50 tys. PLN, a inwestowanie w sztukę można zacząć od kwoty 500-1000 zł – tyle kosztują prace początkujących artystów⁷⁾. Możliwe jest również inwestowanie w alkohole, np.: wino, whiskey czy koniak. Są to jednak rozwiązania wymagające zaangażowania przynajmniej

100 000 PLN. Ciekawą formę inwestycji oferuje Dom Maklerski Nwai, który proponuje lokowanie pieniędzy w klasyczne samochody. Przykładowo cena Bentleya S3 Continental (1965) w okresie 2003–2010 wzrosła prawie dwukrotnie, i obecnie wynosi 150 tys. euro.

Zmiany cen obiektów inwestycyjnych kształtuje płynność na danym rynku. Klasyczne rynki kapitałowe mają większą płynność, a w konsekwencji zmiany kursów akcji podlegają silnym wahanom²⁾. Rynek inwestycji alternatywnych charakteryzuje mniejsza płynność (transakcje są rzadziej przeprowadzane), więc wartość obiektów transakcyjnych wolniej się zmienia. W związku z tym inwestycje alternatywne należy rozpatrywać długoterminowo – średni okres inwestycyjny wynosi od 5 do 10 lat.

Osiągane stopy zwrotu z inwestycji alternatywnych są niższe od stóp zwrotu z rynku kapitałowego. Przyczyną takiej sytuacji jest mała podatność rynku na spekulacje. Inną przyczyną jest brak systematycznych notowań, poza kursami surowców które znajdują się w ofercie brokerów⁵⁾. Ceny surowców w ostatnich latach podlegały znacznym zmianom. Wartość jednej uncji złota wzrosła z 1454 PLN (luty 2007) do 3831 PLN (luty 2011), ceny diamentów systematycznie rosną o ok. 10 proc. rocznie. Na winach również można zarobić (nawet 200 proc. w skali sześciu lat) pod warunkiem dobrania odpowiednich roczników i gatunków¹⁴⁾.

Wybór rodzaju inwestycji wiąże się ściśle z posiadaną wiedzą i doświadczeniem w danej dziedzinie, chociaż i ta sfera podlega

znacznemu zróżnicowaniu. Można korzystać z pośredników, a nawet możliwe jest powierzenie ekspertowi podejmowania decyzji. Wtedy wiedza nie musi być rozległa, wystarczy ogólna orientacja w danej dziedzinie. Inaczej ma się sytuacja z inwestycjami samodzielnymi, które wymagają większej wiedzy. W przypadku inwestycji w surowce wymagana jest umiejętność analizy technicznej (szczególnie w inwestycjach krótkoterminowych), oraz ocena sytuacji makroekonomicznej (dla inwestycji długoterminowych). Największej wiedzy wymagają inwestycje w dzieła sztuki i antyki. Lokowanie kapitału w te przedmioty trzeba opierać na certyfikatach i ekspertyzach wydawanych przez specjalistów.

Czym zajmuje się filatelistyka?

Filatelistyka to rodzaj hobby polegający na kolekcjonowaniu wszelkiego rodzaju walorów pocztowych, głównie znaczków pocztowych, datowników okolicznościowych, całostek, całości pocztowych i kopert FDC. Z definicji: *znaczki pocztowe są urzędowymi znakami wartościowymi i służą do uiszczania opłat za usługi pocztowe, określone przez Dyrektora Poczty Polskiej*. Aby kawałek papieru został znaczkiem pocztowym musi spełnić kilka wymogów formalnych. W szczególności powinien zawierać: nazwę kraju wydawcy, nominał wyrażony liczbowo (w Polsce w złotych, lub groszach), napis przedstawionego obiektu (osoby, stworzenia, rośliny), napisy, daty i hasła wskazujące na okoliczność wydania znaczka, i inne dane przedstawiane najczęściej na marginesie albo w pobliżu jego krawędzi, tj. nazwa drukarni, nazwisko projektanta, nazwisko rytownika, rok wydania⁷⁾.

Historia znaczka pocztowego

W 1710 r. w Anglii powołano urząd General Post Office, do którego należały poczty Anglii, Szkocji oraz zamorskich kolonii angiel-

skich. W 1837 r. Rowland Hill ogłosił swój memoriał o reformie poczty, w którym proponował wyznaczenie jednakowej opłaty za listy bez względu na odległość. W maju 1840 r. reformę wprowadzono w życie. Opłata za list wynosiła 1 pens, z ważnością na obszarze całego państwa. Opłaty pocztowe pobierano z góry, za pomocą specjalnie wydanych znaczków. Były to pierwsze na świecie znaczki pocztowe. W ślad za Anglią znaczki wprowadziła Brazylia (1843 r.), Kanton Genewski (1843 r.), Stany Zjednoczone (1847 r.), a następnie inne państwa¹⁰⁾.

Pierwszy polski znaczek pocztowy

Znaczek z polskim napisem „ZA ŁÓT KOP: 10” został wydany 1 stycznia 1860 r. dla Królestwa Polskiego. W katalogach znaczków świata jest on znany jako Polska nr 1. Pierwszy polski znaczek przeznaczony był do obiegu wewnętrznego na terenie Królestwa Polskiego oraz do korespondencji z Rosją. Znaczek ten był w obiegu przez pięć lat. Został wycofany przez władze rosyjskie po powstaniu styczniowym. Jego istnienie stało się symbolem niepodległej Polski. Do kasowania znaczków sporządzono stemple numerowe, które następnie rozprowadzone zostały po wszystkich urzędach pocztowych na obszarze Królestwa. Przydzielono w sumie 345 numerów. Stempel nr 1 przeznaczony był dla Warszawy.

Najbardziej znane emisje polskich znaczków pocztowych

Od momentu wejścia do obiegu pierwszego polskiego znaczka, do końca roku 2010 wydrukowano 4350 różnych znaczków pocztowych o zasięgu ogólnopolskim (nie wliczając wydań lokalnych, wydań obozowych, poczt polowych, itd.). Walory filatelistyczne drukowane są w różnych formach tzn. jako pojedyncze egzemplarze, serie, blo-

ki. Taka różnorodność nie zmniejsza zainteresowania zbieraczy i inwestorów konkretnymi wydaniem. Najbardziej poszukiwane są wydania przedwojenne, występujące w małych nakładach, związane z jakąś historią lub po prostu atrakcyjne wizualnie.

Analizując przebieg aukcji (również internetowych) można dostrzec, które walory są najbardziej poszukiwane. Ciągłym zainteresowaniem cieszy się tzw. „wydanie krakowskie”, czyli przedruk znaczków austriackich stemplem „Poczta Polska” – wydanie z 1919 roku. Rzadkość tej serii oraz obserwowany szybki wzrost jej ceny znacznie zwiększa zainteresowanie nią. Niemniej atrakcyjny dla inwestorów jest blok nr 1 oraz pierwszy polski znaczek pocztowy, którego cena także wzrasta.

Polska filatelistyka może się również poszczycić wprowadzaniem innowacji w druku. Przykładem może być słynny znaczek z 2003 roku wydrukowany na srebrnej folii samoprzylepnej, oraz blok nr 101 z hologramem⁸⁾.

Na znaczkach można zarobić, ale nie na wszystkich. Aby zarobić trzeba szukać unikatowych egzemplarzy. W Polsce ceny znaczków są nawet czterokrotnie niższe niż na rynkach europejskich. Jeżeli zatem potencjalny inwestor weźmie na siebie trud, poświęci czas i poniesie koszty poszukiwania kolekcjonerów z Niemiec, Francji lub Wielkiej Brytanii, to może sporo zarobić⁵⁾.

Cena waloru filatelistycznego zależy od co najmniej pięciu czynników. Przede wszystkim istotna jest wysokość nakładu. Oczywiście, że walor emitowany w mikroskopijnym nakładzie będzie filatelistycznie cenniejszy niż walor wielonakładowy, a więc wielomilionowego wydania zwyczajnego. Kolejnym czynnikiem jest zużycie pocztowe. Jeżeli dany walor był długo w obiegu pocztowym, wtedy egzemplarze stemplowane będą tańsze, a nieliczne egzemplarze czyste będą droższe. I odwrotnie, krótki okres obiegu powoduje, że znaczki stemplowane są droższe niż pozostałe w wielkiej ilości znaczki czyste.

Nie bez znaczenia w kształtowaniu się ceny waloru pozostaje tematyka wydania. Podobnie jak w wielu innych branżach, tak i w filatelistyce moda odgrywa istotną rolę w okresowym zwiększeniu zapotrzebowania na walory z danego tematu. Tym samym zwiększa się popyt, co wpływa na zmianę ceny.

Kolejnym czynnikiem wpływającym na cenę jest wykonanie, strona artystyczna oraz jakość poligraficzna znaczka. Ładny walor jest lepiej przyjmowany wśród filatelistów, a częstsze jego poszukiwanie wpływa na kształtowanie się jego ceny. Jednak na cenę znaczka najbardziej wpływa upływ czasu. W miarę upływu lat pewna liczba egzemplarzy niszczeje, wychodzi z obiegu filatelistycznego z powodu uszkodzenia, zagubienia, niewłaściwego przechowywania. Jednocześnie do grona filatelistów zaczyna dołączać coraz więcej osób, które zakup rzadkich walorów traktują jako inwestycję. Ilość znaczków w dobrym stanie jest ograniczona, a chętnych na ich zakup przybywa. Naturalną reakcją rynku jest zatem wzrost cen.

Analiza zmian cen walorów w czasie

W celu przeanalizowania cen walorów filatelistycznych oraz opłacalności inwestowania w znaczki pocztowe, wybrano siedem wydań o znacznym zróżnicowaniu ceny, tak aby zbadać i pokazać możliwości inwestycyjne na różnym stopniu zaangażowania kapitału. Analiza obejmować będzie walory opisane w tablicy 1. Dla precyzyjnego ustalenia zmian cen wraz z upływem czasu, posłużono się powszechnie używanym katalogiem polskich znaczków pocztowych³⁾, oraz szczegółowo prześledzono wyniki krajowych i zagranicznych aukcji. Porównywane ceny obejmują znaczki zachowane w idealnym stanie, z oryginalnym klejem na odwrocie, identyczne co do jakości.

Analizę zmian cen oraz procentową zmianę cen przedstawiają odpowiednio

Tablica 1 Wykaz analizowanych walorów filatelistycznych przedstawionych w hierarchii od najniższej do najwyższej ceny

	Nazwa waloru	Rok wyd.	Numer katalogowy
Zn. 1	Zwycięzcy Challenge'u – F. Żwirko i S. Wigura	1933	Fi. 259
Zn. 2	Seria. Wydanie na przesyłki lotnicze	1925	Fi. 216-224
Zn. 3	Wydanie współpocztowe znaczków dodatkowej opłaty na przesyłki lotnicze „Tabromik”	1921	Fi. L2
Zn. 4	Wydanie tzw. Krakowskie – 3 halerze	1919	Fi. 30
Zn. 5	Znaczek wydany przez autonomiczne władze Królestwa Polskiego – pierwszy polski znaczek pocztowy	1860	Fi. 1
Zn. 6	Wydanie tzw. Krakowskie – 10 koron	1919	Fi. 49
Zn. 7	Dopłata D12I	1919	Fi. D12I

Źródło: opracowanie własne.

tablice 1 i 2. Analizując otrzymane wyniki można dojść do wniosku, że największy procentowy przyrost cen wykazują walory droższe i/lub rzadsze. W ciągu 11 lat potencjalny inwestor mógł zarobić prawie pięć i pół razy więcej niż zainwestował.

Porównywano walory występujące przynajmniej w kilkunastu egzemplarzach. Dla walorów bardzo rzadkich, nietypowych, występujących np. w parach, arkuszach, na listach, katalog nie podaje wycen. Wtedy wartość jest szacowana przez eksperta. Przykładowo: cena pary znaczków (nierozzerwanej) jest o połowę wyższa niż suma wartości dwóch takich samych znaczków osobno. A cena części arkusza składającego się np. z sześciu znaczków, może być nawet dwudziestokrotnie wyższa niż suma wartości sześciu identycznych znaczków kupowanych osobno. Analiza zagranicznych aukcji (szczególnie prowadzonych w Szwajcarii i Stanach Zjednoczonych) pokazuje, że walory nieskatalogowane, których ceny kształtują się na poziomie setek tysięcy złotych, mają zdecydowanie szybszy przyrost wartości niż znaczki bardziej popularne, powszechniejsze.

Dla walorów, których procentowe zmiany cen są największe, zysk za okres 2000-2011 wynosi od 348 proc. do 542 proc., co daje średniorocznie wzrost wartości na po-

ziomie 13 – 16 proc. Przy aktualnym oprocentowaniu lokat bankowych wynoszącym około 4,5 proc., oprocentowaniu obligacji skarbowych rządu 4 do 5,25 proc., inwestowanie w filatelistykę ma zdecydowanie większą stopę zwrotu.

Zapewne wielu inwestorów zadaje sobie pytanie, czy w świecie zdominowanym przez e-maile, sms-y, telefony komórkowe, w świecie w którym odchodzi się od pierwotnej funkcji znaczka (jako opłaty za przesyłkę), bezpiecznie jest inwestowanie w te walory? Czy możliwa jest sytuacja, w której znaczki wyjdą z użycia, co doprowadzi do załamania się zainteresowania zbieractwem, a w konsekwencji potencjalny inwestor straci na takiej inwestycji?

Odpowiedź na to pytanie jest złożona. Faktycznie znaczek traci swoje cechy jako opłata za przesyłkę. Nawet na listach coraz częściej przybija się pieczętkę, symbolizującą uiszczenie opłaty zamiast naklejać znaczek. Z drugiej jednak strony poczta dostosowuje się do zbieracza. Walory filatelistyczne coraz częściej są małymi dziełami sztuki, skrupulatnie zaprojektowanymi z dbałością o najmniejszy szczegół. Zachęca to do ich kolekcjonowania, przyciąga uwagę i powoduje, że rynek filatelistyczny nie zamiera. Istotną sprawą jest również oddzielenie zbieractwa, i traktowania fi-

Tablica 2 Zmiana cen analizowanych walorów filatelistycznych w okresie od roku 2000 do 2011 roku

Zn. 7	Walor		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
	%	PLN													
Zn. 6	% PLN	Procentowa zmiana ceny w stosunku do roku 2000	100	133	133	133	167	233	242	250	250	317	325	542	
			12 000	16 000	16 000	16 000	20 000	28 000	29 000	30 000	30 000	38 000	39 000	65 000	
Zn. 5	% PLN	Procentowa zmiana ceny w stosunku do roku 2000	100	107	107	110	110	113	113	113	120	123	127	143	200
			30 000	32 000	32 000	33 000	33 000	34 000	34 000	34 000	36 000	37 000	38 000	43 000	60 000
Zn. 4	% PLN	Procentowa zmiana ceny w stosunku do roku 2000	100	100	106	106	113	113	113	113	119	119	125	138	188
			1 600	1 600	1 700	1 700	1 800	1 800	1 800	1 800	1 900	1 900	2 000	2 200	3 000
Zn. 3	% PLN	Procentowa zmiana ceny w stosunku do roku 2000	100	113	130	174	174	200	200	200	200	304	330	348	348
			115	130	150	200	200	200	200	200	200	350	380	400	400
Zn. 2	% PLN	Procentowa zmiana ceny w stosunku do roku 2000	100	125	133	150	150	167	183	183	183	183	183	183	208
			120	150	160	180	180	200	200	220	220	220	220	220	250
Zn. 1	% PLN	Procentowa zmiana ceny w stosunku do roku 2000	100	107	107	120	120	120	147	147	147	147	147	147	160
			75	80	80	90	90	90	110	110	110	110	110	110	120
Zn. 7	% PLN	Procentowa zmiana ceny w stosunku do roku 2000	100	200	217	233	267	333	333	367	367	367	367	400	
			30 000	60 000	65 000	70 000	80 000	100 000	100 000	110 000	110 000	110 000	110 000	120 000	

Źródło: opracowanie własne.

latelistyki jako hobby, od inwestowania w filatelistykę.

Właściciel pewnej warszawskiej firmy zajmującej się handlem inwestycyjnymi walorami filatelistycznymi stwierdził, że coraz większe zainteresowanie rzadkimi i drogimi walorami przejawiają banki, fundusze inwestycyjne i instytucje finansowe. W Stanach Zjednoczonych bank deponuje kilka procent portfela inwestycyjnego w działach sztuki, numizmatach, walorach filatelistycznych. Ta tendencja stopniowo pojawia się w Polsce. Wbrew pozorom, rzadkie znaczki są aktywami o wysokiej płynności. Zawsze znajdzie się nabywca, których chętnie kupi nietypowy, niepowtarzalny walor.

Stopy zwrotu i bezpieczeństwo inwestowania

Największe stopy zwrotu z inwestycji filatelistycznych można osiągnąć poprzez nabywanie mało popularnych, ale przyszłościowych walorów. Prawdziwym hitem były wydania Chin Ludowych. Wraz z szybkim bogaceniem się społeczeństwa wzrastały ceny chińskich znaczków. Dla przykładu – kupiony za kilkadziesiąt centów blok, jedna z pozycji abonamentowych z 1962 roku, osiągnął już cenę blisko 7 tys. USD. Polscy zbieracze zrobili ten wspaniały interes całkiem przypadkowo, gdyż znaczki chińskie były łatwo dostępne w polskich sklepach. Prognozy możliwych wzrostów cen dotyczą w szczególności państw w których zbieractwo nie było znane (lub powszechne), a w związku z szybkim rozwojem społeczeństwa zainteresowanie taką formą inwestycji rośnie. Do krajów o możliwym wzroście cen zalicza się: Brazylię, Tajlandię, Malezję, cały czas Chiny. Niestabnącą popularnością cieszą się znaczki rosyjskie. Z drugiej jednak strony zakup mało znanych walorów jest ryzykowny, gdyż typując kraj do inwestowania, trzeba dokładnie analizować perspektywy jego rozwoju gospodarczego i społecznego, położenie geopolityczne, zainteresowanie świata jego kulturą

i historią, oparcie w dawnej metropolii, czy też prozaicznie – prowadzoną dotąd przez pocztę politykę emisyjną⁶⁾.

Potencjalny inwestor może obawiać się zakupu drogiego waloru ze względu na możliwość fałszerstwa. Problem ten mogą rozwiązać atesty i fotoatesty wystawiane przez ekspertów, np. Polskiego Związku Filatelistyki. W przypadku tańszych znaczków stosuje się atest, czyli formę pieczętki długości 3-4 mm przybijanej na odwrocie znaczka¹⁾. Dla walorów rzadszych i droższych stosuje się fotoatest. Dokument ten szczegółowo opisuje walor, zawiera zdjęcie, lokalizację znaczka w arkuszu oraz wszystkie cechy charakterystyczne. Ceny atestów i fotoatestów wahają się od kilkudziesięciu do kilkuset złotych. Można również odpłatnie skorzystać z usług eksperta w miejscu dokonywania transakcji zakupu.

Gdzie kupić walory filatelistyczne? W zależności od środków przeznaczonych na inwestycje można indywidualnie kupować walory, lub zlecać kupno wyspecjalizowanej firmie filatelistycznej. Pierwsza forma jest powszechna szczególnie wśród inwestorów dysponujących mniejszym kapitałem. W Polsce znajduje się 118 sklepów filatelistycznych, z czego w samej Warszawie 14¹²⁾. Coraz większą popularnością cieszą się specjalistyczne aukcje internetowe. Jednak ich wadą jest brak możliwości szczegółowego przyjrzenia się walorowi z bliska, dokonania analizy „na żywo”.

Z drugiej formy zakupu walorów, zlecenia wyspecjalizowanej firmie filatelistycznej nabycia konkretnego znaczka, całej serii, kolekcji, części zbioru, korzystają więksi inwestorzy, dysponujący znacznymi środkami inwestycyjnymi. Często zgromadzenie określonych w zamówieniu walorów jest niezwykle trudne i czasochłonne, co wiąże się z koniecznością ponoszenia dodatkowych kosztów przez zleceniodawcę.

Firmy wyspecjalizowane w handlu znaczkami najciekawszych walorów nigdy nie skanują, nie fotografują, ani nie publikują wizerunku znaczka, gdyż przez to

traci on na atrakcyjności. Jak powiedział w rozmowie właściciel największej takiej firmy w Warszawie, przez upublicznienie można jedynie znaczek „zepsuć”, powodując spadek jego atrakcyjności, a tym samym i ceny.

Sposób przechowywania

W sprzedaży jest szeroka gama artykułów do przechowywania znaczków. Drogie, cenne walory najczęściej przechowywane są w skrytkach bankowych, gdzie zapewnione są odpowiednie warunki mikroklimatyczne (szczególnie istotna jest wilgotność). Wynajęcie skrytki bankowej to koszt około 350 – 400 zł rocznie. Możliwa jest również odpłatna opcja przechowywania zbiorów w firmach filatelistycznych, gdzie będą zapewnione stosowne warunki.

W zależności od akceptowalnego poziomu ryzyka, potencjalny zysk rośnie. Ta zasada sprawdza się również przy inwestowaniu w filatelistykę. Obecnie istnieje wiele możliwości zainwestowania posiadanego kapitału. Wzrost wartości walorów filatelistycznych nie jest bardzo wysoki, ale inwe-

stycja jest praktycznie pozbawiona ryzyka. Analiza cen katalogowych oraz wyników aukcji pokazuje, że spośród walorów wydanych przed 1945 r. nie spadła cena żadnego z nich. Dla znaczków bardzo popularnych i tańszych przyrost wartości jest porównywalny z inwestycją w obligacje skarbowe. W wielu publikacjach zwraca się uwagę na fakt, iż inwestor (zbieracz) sprzedaje swoje walory po cenie niższej od katalogowej o 10 do 30 proc., zaznaczając jednocześnie, że dotyczy to jedynie wydań masowych, wydrukowanych w setkach tysięcy sztuk¹¹. Analiza cen sprzedaży w domach aukcyjnych potwierdza tę tezę.

Za wyborem filatelistyki jako formy inwestycji, poza wymienionymi, przemawia jeszcze jeden argument. Zbieranie takich walorów traktowane jest również jako hobby. Ciągłe pogłębianie wiedzy dotyczącej sposobów druku, wydań, błędów drukarskich, oceny autentyczności, czy po prostu poszukiwanie konkretnego trudno dostępnego waloru, sprawia przyjemność i daje dużo satysfakcji. Jak pisał J.W. Goethe: *Kolekcjonerzy to ludzie szczęśliwi.*

Bibliografia:

1. Fischer A., *Katalog Polskich Znaków Pocztowych*, Tom 1, 2011, Wyd. Fischer, Bytom –Kraków 2010.
2. Francis J.C., *Inwestycje. Analiza i zarządzanie*, WIG Press, Warszawa 2000, s. 635.
3. Goszczyński W., *Filatelistyka współczesna*, Libra, Warszawa 1990, s. 37.
4. Hampel T., *Encyklopedia filatelistyki*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 66.
5. Jagielnicki A., *Inwestycje alternatywne: pierwsze kroki na rynku pozagieldowym*, Wyd. Helion, Gliwice 2010, s. 9, 19, 21, 112.
6. Jankowski M., *Błędodruki i kolekcje*, „Kurier Finansowy” nr 2(14), Warszawa 2009, s. 18.
7. Kielbasa-Schoeni A., Fołta S., *Podręcznik specjalizowany polskich znaczków pocztowych: 1944-1999*, Wyd. Basel, Gliwice 2002, s. 39.
8. Mackay J., *Encyklopedia znaczków pocztowych: kompletne źródło informacji o 3000 najciekawszych znaczków na świecie oraz fachowy przewodnik dla początkujących kolekcjonerów*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 154.
9. Pruchnicka-Grabias I., *Inwestycje alternatywne*, Wyd. CeDeWu, Warszawa 2008, s. 220.
10. Wiatrowski Z., Drzewiecki P., *Podstawy wiedzy o poczcie i filatelistyce*, podręcznik dla potrzeb Studium Filatelistyki, Wyd. Polskiego Związku Filatelistów, Bydgoszcz 2008, s. 12, 22.
11. <http://znaczkki-pl.com>, portal aukcji filatelistycznych.
12. <http://www.interfil.com.pl/>, portal aukcji filatelistycznych.
13. <http://www.hyath.com.pl>, portal inwestycji w metale szlachetne, 07.02.2010.
14. <http://www.stilnovisti.pl>, portal inwestycji w wina, 07.02.2011.